

Grande, P. B. (2025). Balder og Jesus. Et voldsperspektiv. I P. B. Grande & O. O. Sæle (Red.), *Vold i kulturen: Perspektiver på skole, idrett, religion, musikk, litteratur og kjønn* (s. 295–315). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa510109>

Kapittel 9

Balder og Jesus. Et voldsperspektiv

Per Bjørnar Grande

Sammendrag: I denne artikkelen vil jeg presentere og drøfte tekstene omkring Balder ut fra et offer- og voldsperspektiv. De tekstene som fins omkring Balder og hans død, er i stor grad skrevet av kristne forfattere. Det betyr at i de fleste Balder-beskrivelsene finner man kristne innslag. I denne artikkelen tolker jeg Balders død ikke som et klassisk kongeofer, men mer som et uttrykk for en generell offerscene hvor man både skjuler og åpenbarer voldsstrukturene i et samfunn. Min tolkning omkring voldelige offer som selve limet i det å holde et samfunn sammen er inspirert av den franske filosof og religionsviteren René Girard. Sentralt i hans offertenkning er forestillingen om offerets uskyld. I de norrøne forestillingene er man imidlertid lite opptatt av offerets uskyld og forholdet mellom det onde og det gode. I og med at de fleste tekstene om Balder er skrevet ned i høymiddelalderen, er de naturlig nok påvirket av tidas kristne tro. Disse kristne elementene i tekstene forkludrer den relativt store forskjellen det er mellom den norrøne og den kristne etikken. I sammenligningen mellom ofringen av Balder og ofringen av Jesus er det allikevel – selv med en lett kristnet Balder – voldsavsløringen og den påfølgende etikken som skiller Jesus-mytten fra Balder-mytten. Mens Balder skal hevnes, skal drapet av Jesus forsone menneskeheten. Drapet på Balder oppmuntrer til hevn, mens Jesu offer oppmuntrer til pasifisme, en pasifisme basert på å ta offerets parti. I begge mytene har imidlertid volden en sterkt destabiliserende funksjon.

Nøkkelord: Vold, Offer, Girard, Norrøn mytologi, Kristendom

Abstract: In this article, I will present and discuss the texts about Balder from a victimhood point of view. Some of the texts on Balder and his death, are, however, written by Christian authors. This means that in most descriptions, one finds Christian elements mingled with pre-Christian elements. In this article, I interpret Balder's death, not as a classic royal sacrifice, but more as an expression of a general victim scene where one both hides and reveals the structures of violence in a society. My interpretation is that violent victimization is the very glue in keeping a society together. This view is inspired by the French philosopher and religious scholar René Girard. Based on the victim's innocence, Norse pre-Christian notions seem little concerned with the relationship between good and evil. However, as Norse religion has been presented by Christian authors in the Middle Ages the Christian elements obscure the relatively large difference between Norse and Christian ethics. In the comparison between the sacrifice of Balder and the sacrifice of Jesus – even with a Christian-influenced Balder – it is the revelation and understanding of violence that separates the Jesus myth from the Balder myth. While Balder will be avenged, the killing of Jesus will reconcile humanity. The major difference between the Balder myth and the myth of Jesus is that Balder's death encourages revenge, while Jesus' sacrifice encourages pacifism, a pacifism based on siding with the victim. In both stories, however, violence is a destabilizing factor.

Keywords: Violence, Sacrifice, Girard, Christianity, Norse religion

En annen av Odins sønner heter Balder, og om ham er det bare godt å si. Han er den beste, og ham priser alle. Han er så vakker å se på og så lys at det skinner av ham; det er en blomst som er så hvit at den blir lignet med øyenhårene til Balder (balderblå) og den er den hviteste av alle blomster, og så kan du skjønne hvor vakker han er, både hårfargen og legemet er slik. Han er den klokeste og mest veltalende mann, og den mest godgjørende også. Men det følger ham den egenskap at ingen dom han feller, kan holdes. Han bor der det heter Breidablik, det er i himmelen. Det sted kan ikke noe urent være, etter som det er sagt her:

Breidablik heter det,
der Balder har
bygd sine saler» [...]

(Snorre Sturlason. *Edda*, 2008, *Gylves synkverving*, 47)

Innledning

I denne artikkelen vil jeg innledningsvis ta utgangspunkt i Krageruds forestilling om kongeofferet som han knytter til ofringen av Balder. Deretter vil jeg forsøke å trekke offermotivet videre slik at det kan sies å beskrive en generell offerscene – for så å knytte Balders død til Jesu død – for slik å se hvordan volden spiller en sentral rolle i begge fortellingene, samtidig som ofringene utløser to diametralt ulike utganger.

Balders personlighet

Ut fra beskrivelsen i *Den yngre Edda* ser vi at det først og fremst er det estetiske som fremheves ved Balder. Balder er vakker å se på, lys, skinnende hvit. Dernest er han etisk høyverdige: klok, godgjørende. Ellers kan man si at denne beskrivelsen er kort og svært statisk. I de andre stedene hvor Balder nevnes,

er også beskrivelsene kortfattet og statiske. Aldri er han, som Tor og Odin, i bevegelse, i ferd med å utføre store og viktige handlinger. Balder er mer eller mindre til pynt, og det er heller ikke gjennom noe drama eller djerv handling som fremhever eller bekrefter hans klokskap eller godhet. Dette til tross, Balder er en skjebneperson som utløser et kosmisk drama hvor verden går til grunne.

I og med at man finner få stedsnavn og kultiske steder knyttet til Balder, så har han sannsynligvis vært en guddom som få har dyrket. Til tross for at Balder i de fleste beskrivelsene er en dekorativ og handlingslammet gud, så kan hans kosmiske betydning ikke ha vært større. I likhet med Jesus er han en skjebneperson knyttet til tilintetgjøringen av verden. Hans død er starten på ragnarok, verdas utslettelse. Drapet, formidlet av Loke, er det fremste tegnet eller varselet på endetiden. Men verken i *Den yngre Edda* eller *Den eldre Edda* er det noe ved hans handlinger som utløser dette ragnarok – det er utenforliggende årsaker. Ut fra et kristent perspektiv basert på motsetningene lys og mørke kan man spørre seg om Balders godhet, hans hvithet, er det som gjør at nettopp han av alle gudene får slike mørke drømmer? (*Vegtamskvida*, 2017, vers 1). Og fra samme vinkling er det lett å tolke drapet på den gode guden som det som utløser kampen mellom æsene og jotnene.

I *Den yngre Edda* sies det at æsene og Balder moret seg på tinget ved å la de andre gudene skyte ting på ham. Det at også Balder moret seg over dette, kan tolkes som en positiv beskrivelse, samtidig som den symbolske volden hvor gudene liksom sirkler seg inn på Balder synes å uttrykke en rituell offer-scene. Balder, hvis navn betyr «herre» eller «bold kriger», er sirklet inn av det som Snorre kaller en «mannering» – et typisk trekk ved en offer-scene. I Snorres Balder-myte skjer imidlertid drapet gjennom en mellommann, Loke. Dette kan imidlertid virke som et senere tillegg, som et forsøk på å bortforklare gudenes delaktighet og, ikke minst, skjule hva som egentlig har foregått.

Alv Krageruds kongeofer-teori

I artikkelen «Balders død» gjør religionshistorikeren Alv Kragerud et forsøk på å forstå myten om Balder og hans død ved å se den i lys av *Vikarsagnet*. Ved hjelp av en samlesing av myten og sagnet mener Kragerud å tydeliggjøre

Balders død som en kultisk død (Kragerud, 1974, s. 115–126). Ofringen av kongen kan, ifølge Kragerud, føres sammen med Balders død, både rituelt og kultisk (Kragerud, 1974, s. 126).

I sagnet blir mannskapet til Kong Vikar bedt om å finne et offer slik at vinden igjen kan fylle seilene på båten deres. De kaster lodd, og loddet faller på kongen. Den største helten knyttet til kong Vikar er Starkad, en gammel og nesten blind mann med jotunblod i årene. I likhet med Balder er også han en av Odins sønner. I sagnet blir Starkad ført ut på en slette i skogen der han overhører Odin og Tor forhandle om hans skjebne. Neste morgen fester Starkad en løkke av kalvetarmer rundt kongen, samtidig som han holder en kvist med stilk mot ham. Idet Starkad stikker kvisten i Kong Vikar, forvandles stilken til et spyd, samtidig som løkken strammes til og kveler kongen.

I og med at det er så mange sammenfallende tema og motiv i *Vikarsagnet* og Balder-myten,¹ er de, ifølge Kragerud, sannsynligvis spunnet rundt det samme hovedmotivet, nemlig den Odin-rituelle kongeofringen. Balders død er ifølge Kragerud et arketypisk uttrykk for det gammelnordiske kongeofer (Kragerud, 1974, s. 123). Ofring av kongen er et kjent motiv i nordisk religion, og *Vikarsagnet* spiller på minner om en nordisk «imitasjonsoffer» av høvdingen (Kragerud, 1974, s. 119). I sagnet gjenkjenner man flere motiver knyttet til Balders død: Starkad er som Balders bror, Hod, blind og gammel. Begge har i utgangspunktet helt ufarlige våpen som stilk og misteltein, og i begge fortellingene forvandles ufarlige planter til drapsvåpen. I denne enorme forandringen fornemmer man voldens virkning, dens evne til plutselig å endevende et samfunn.

Ifølge Kragerud er Balder-myten ikke bare bygd på et kultisk kongeofermotiv, men samtidig bygd på et offer knyttet til Odin. Navnet til Hod betyr «kamp». Hod er kriger og samtidig blind. Det kan derfor virke som om han er Odin i forkledning.² For eksempel knyttes spydet og galgen i *Vikarsagnet*

1 Balder-myten finner man mest utførlig beskrevet i *Gylvaginning* i *Den yngre Edda*, s. 78–83. Man finner for øvrig Balder beskrevet i *Edda-kvede*, både i *Voluspå*, versene 34 og 62, *Grimnesmål*, vers 12, *Loketretta*, vers 28, *Balders draumer*, versene 1–14, *Vavtrudnesmål*, vers 54, og hos Saxo Grammaticus. *Danmarks krønike. Første Del*.

2 Sett i lys av Balder som en Odinkriger blir teorien til Jan de Vries relevant. Han ser Balder-myten i lys av en innvielse til å bli kriger. Balders død blir da et bilde på krigeren som mister livet på slagmarken (Steinsland, 2005, s. 215).

til den hengte Odin i *Håvamål*.³ Det at Balder-myten knyttes til krigerguden Odin, har fått Jan de Vries til å konkludere med at myten sannsynligvis er blitt brukt i et ritual hvor man innvier krigere i kamp (Steinsland, 2005, s. 215). Denne teorien svekkes imidlertid av at Balder-myten leder til verdens undergang (Lindow, 2001, s. 69). At en imitasjon av Balders opphold i dødsriket skulle kunne innvie og motivere en ung kriger i liminalfasen, samtidig som han får økt status, virker ikke særlig sannsynlig (Schødt, 2003, s. 239–242).

Ut fra tekstene om Balder og kong Vikar ofres både guden og kongen til Odin. Myten om Balders død kan derfor ha hatt et funksjonelt siktemål – nemlig å fremme et kongeofferitual (Kragerud, 1974, s. 125–126). Denne offerforestillingen antydes også i *Voluspå* vers 34.

Jeg så lagnaden
lagt for Balder
blodig ofret,
Odinssønnen;
høyt over vollen
vokste, så jeg,
mjå og fager:

Et av Krageruds poeng er å vise at myten om Balders død ikke er en vegetasjonsmyte, slik Frazer hevdet (Frazer, 2016, s. 101–105), men bygd på et kultisk offer. I den klassiske vegetasjonsmyten vil den blinde Hod representere det mørke og det lysløse, mens Balder representerer lyset og solen. Balders død er da selve solnedgangen. Problemet er bare det at Balder i Balder-myten befinner seg under horisonten og kommer ikke tilbake så lenge verden består (Kragerud, 1974, s. 123–124). I *Voluspå* vender imidlertid Balder tilbake til den nye verden, etter ragnarok «der ondt skal ende og sviklose ætter skal leve i alder og æve» (*Voluspå* vers 64). Selv om Balders død ikke passer perfekt inn i en vegetasjonsmyte omkring årssyklusene, er imidlertid Aase Wann – som i utgangspunktet tolker Balder-myten i lys av en vegetasjonsmyte – på sporet av en tematikk rundt voldens destabiliserende virkning i og med at Balder-

---

3 Se *Håvamål* (2017), s. 46, vers 138 i *Edda*.

myten i *Voluspå* spiller på kontrastene mellom uskyldig omgang med planter og trær og det ragnarok som dette utløser.

Misteltein er tynn, mjuk og fager, men blei ei sorgens pil. Dikteren spiller på motsetningen mellom mistelteinens uskyldige utseende og det katastrofale resultatet av anvendelsen. Også Balder er uskyldig, men blir et blodig offer. (Wann, 1999, s. 112)

Selv om Wanns argument bygger på *Voluspå*, finner man en lignende kontrast i *Den yngre Edda* sin fremstilling av Balders død.⁴ Dette enorme spennet mellom uskyld og ragnarok kan imidlertid bare forstås gjennom å se fortellingen i lys av et latent konfliktnivå og en voldelighet som vokser og er i ferd med å spre seg.

Det som ansporte Kragerud til å se Balder-myten i lys av et sagn, var som sagt at myten i seg selv ikke henger sammen. Selv om kunnskapen vi har omkring mytene i norrøn religion er langt større enn kunnskapen omkring ritualene, gir ikke hendelsesforløpet i Balder-myten mening (Schjødt, 2000, s. 421–433). Kragerud måtte ty til *Vikarsagnet* for å finne en mer autentisk forståelse av myten og dens funksjon i vikingtida. Gjennom å se parallellene mellom Balder-fortellingene og *Vikarsagnet* har Kragerud bidratt positivt i tolkningstradisjonen slik at Balder-myten synes å ta form av et ritual som først og fremst dreier seg omkring menneskeoffer. Bruken av *Vikarsagnet* er et eksempel på virkeliggjøring av Jens Peter Schødts metode, der man finner spor av norrøne riter gjennom å transportere mytens eller fortellingens faser slik at den antar strukturen av et ritual (Schødts, 2000, s. 427–432). Om dette, i de ulike tekstene, skulle spille på et kongeoffer eller et offer av mer generell art, er vanskelig å vite. Det sentrale i denne konteksten er at Balder-myten indikerer et rituelt drap.

---

4 Snorre kjente med all sannsynlighet til «*Voluspå*». Se John Lindow. *Handbook of Norse Mythology* (2001, s. 66).

Mistenksomhetens hermeneutikk: Girard og Derrida

Balder-myten, slik den har blitt redigert gjennom seklene, er en sensurert myte, som ikke bare skjuler et kongeoffermotiv, men en myte som rent generelt skjuler den volden som har blitt begått. Sannsynligvis er fortellingene om guder som voldtar og dreper, et forsøk på å skjule den opprinnelige volden. Ifølge René Girard er Balder-myten et forsøk på å skjule en opprinnelig lynsjing. Scenen der gudene har sirklet inn Balder og i fornøyetlig uskyld fordriver tida med å kaste, skyte og hogge løs på ham, ligner for mye på en rituell lynsjing til at man kan gå god for myten i seg selv. Aversjon mot å fremstille et kollektivt mord er ikke uvanlig. I myten om Zevs fødsel blir massen fremstilt som livreddere, i og med at krigerne sirkler inn den nyfødte Zevs slik at han skal spises av faren Kronos (Girard, 1986, s. 70–71).

Girard spør hvorfor Balder-myten tar en slik kompleks og indirekte rute for å forklare en banal offer-handling? Sannsynligvis er dette en omskrivning for å forhindre at gudene framstår som kriminelle (Girard, 1986, s. 67). Loke ofres for å rehabilitere de andre gudene. Han er den eneste som ikke deltar i offer-scenen. Han står sammen med Hod, utenfor offersirkelen. Man kan si at Balder-myten i særdeleshet bygger på en aversjon mot å representere et kollektivt drap. Til tross for at Snorre, som kristen dikter, ikke skulle være redd for å framstille de hedenske gudene som kriminelle, bygger han på eldre kilder som nettopp er det.

Poenget til Girard er at mytene både dekker til og åpenbarer. Det betyr at man også finner myter som i mindre grad er sensurerte. For eksempel i myten om Dionysos, der titanene sirkler inn guden, steker og spiser ham, ser man en myte som i større grad avdekker menneskeoffer og rå vold (Eliade, 1981, s. 382–387). Ifølge Girard har den vestlige filosofiske tradisjonen i stor grad forsøkt å slette sporene til voldens opphav. Det gjelder også innenfor moderne filosofi. Derrida har, ifølge Girard, erstattet sporet med heideggersk væren (Girard, 1987, s. 65). Selv om Derrida sin bruk av spor ikke utelukker offeret, blir offerets rolle modifisert gjennom å bli symbolsk, slik som ofring av skriften, ikke som rå, reell vold. Nå må det sies at Derrida som i stor grad tenker offer og utstøtelse som en språklig foreteelse, samtidig hevder at offeret (*pharmakeus*) som ble drept og støtt ut fra det greske bysamfunnet, er selve middelet til å overvinne den sosiale krisen (Gebauer & Wulf, 1995, s. 299). Girard går langt i sin kritikk av Derridas språkspill omkring utstøtelse, spesielt med tanke på at også Derrida i *Plato's Pharmacy* hevder at offeret inneholder en historisk realitet

gjennom å fungere som byens syndebukk (Derrida, 1981, s. 128–134) skapt gjennom begjæret etter å opprette et homogent og ordnet samfunn.

The character of the pharmakos has been compared to the scapegoat. The evil and the outside, the expulsion of the evil, its exclusion out of the body (and out) of the city [...]. (Derrida, 1981, s. 130).

I antikkens Athen ofret man mennesker som et ledd i det å opprettholde orden. Ifølge Derrida blir syndebukken kastret slik at det onde blir drevet ut av kroppen. Så for virkelig å rense byen blir syndebukken drept (Derrida, 1981, s. 132–133). Derrida, i likhet med Girard, ser på disse offerhandlingene som et forsøk på å forsone og fornye bysamfunnet. I analysen av greske offerhandlinger skriver Derrida at Sokrates, som av Platon eksplisitt betegnes som *pharmakos*, også ble utpekt som syndebukk. Skrivning for Platon motiveres altså gjennom ofringen av Sokrates, og åpenbarer hvordan kultur blir til i et forsøk på å sone volden. Slik sett er skriftens tilblivelse en reaksjon på volden i et samfunn, et spor som leder oss tilbake til den sakrifielle volden – noe som kanskje er mest tydelig og avslørende i de greske dramaene.

Sannsynligvis var de greske Dionysos-festene så voldelige at hadde vi vært vitne til en slik «fest» hvor deltakerne fortærte rått kjøtt og drev med menneskeofringer, ville de sannsynligvis formørket vårt bilde av antikkens demokratiske bysamfunn i den grad at også dette idealistiske bildet kunne kalles en myte. På samme måten indikerer Balder-myten en mørk voldelighet hvor Snorre ikke skjuler den norrøne råskapen, men «velter» råskapen over på hedendommen gjennom en sensurert offerscene.

Balder som kriger

La oss, for å tydeliggjøre offermotivet, se på andre versjoner av Balder og hans dramatiske død. Diktet *Vegtamskvida* eller *Balders draumar* nevner noe usystematisk myten om Balders død. I *Vegtams-kvida* er Odin forkledd som en reisende ved navn Vegtam (den reisevante) som forsøker å finne Balder og få ham ut av dødsriket. I dette dystre diktet vekker Odin opp en

avdød volve (spåkvinne) for å få hjelp til å finne Balder og bringe ham ut av dødsriket. Beskrivelsen av hendelsesforløpet rundt Balders død er i *Vegtamskvida* i overensstemmelse med *Gylfaginnung*, men i førstnevnte finner man ingen beskrivelse av Balders personlighet eller utseende. Det nærmeste er vers syv, hvor det nevnes at Balder er en kriger, en einherje som (lik de tapre krigerne som har mistet livet i kamp) befinner seg i Valhall hvor han deltar i en uopphørlig krig og han fra tid til annen styrker seg med mjød.

For en moderne leser kan denne krigerrollen i *Vegtamskvida* virke som en kontrast til den vakre og etisk fullkomne Balder hos Snorre som tydelig er farget av en kristen overbygning. På grunn av de kristne elementene trenger man å lese Snorres Balder-myte spesielt med en mistenksomhetens hermeneutikk. Den norrøne, førkristne mentaliteten er såpass annerledes at skal man forsøke å finne en «Ur-Balder», så må man lese Snorre nennsomt. For eksempel vil det ikke være noen motsetning mellom den lyse og gode Balder og krigeren Balder. Nå var det ikke uvanlig i middelalderen å se Jesus (Kvitekrist) med krigerske attributter, men samtidig er han den lidende som tar menneskehetens synd på seg. Spesielt vil forestillingen om at han tilgir dem som korsfestet ham, neppe kunne gå sømløst inn i et klassisk krigerideal.

Broderhat

I *Den eldre Edda* er myten om Balders død bevart i *Voluspå*, i versene 34, 35 og 36, hvor den eneste innholdsmessige forskjellen fra *Gylfaginnung* er at drapet ikke motiveres av Loke. Hod, Balders blinde bror, blir dermed stående som eneansvarlig for drapet. Drapet blir da et eksempel på broderhat, et ur-drap beslektet med Kains drap av broren Abel. Forskjellen er imidlertid at Kains drap er motivert gjennom sjalusi. Med Loke ute av saga gis det rom for spekulasjoner omkring drapsmotivet. Den danske middealderhistorikeren Saxo Grammaticus (1160–1220) spinner i *Gesta Danorum* videre på drapet av Balder gjennom å beskrive det som hevn for at Balder har vært utro med Hods kjæreste, Nanna. Med en slik motivasjon til drap er man nærmere en typisk bibelsk lesning av drapet hvor brudd på samfunnets seksualmoral får dramatiske følger, slik som for eksempel i historien om David og Batseba.

Godt og ondt, kaos og orden

I *Den yngre Edda* bærer Snorre med seg sin kristne kulturarv langt inn i tolkningene av de norrøne mytenes betydningslag. Likevel er det problematisk å kalle hans versjon en kamp mellom godt og ondt. Som Jesus er Balder et offer for kosmiske og stormaktpolitiske stridigheter. Korsfestelsen av Jesus er jo helt klart fremstilt som en kamp mellom godt og ondt. I denne fortellingen var det ikke bare kampen mellom det gode og det onde som utløste drapet, men kampen mellom jøder og romere, der Lukas hevder at drapet på Jesus skapte en midlertidig fred gjennom at kong Herodes og Pontius Pilatus, som før var fiender, nå ble venner (*Evangeliet etter Lukas*, 2011, 23,12).

Jeg mener imidlertid at det er en overfortolkning å se Balders død som motivert gjennom en klassisk kamp mellom det gode og det onde. Skal man trenge dypere inn i mytens opphav og mening, bør man sette til side spørsmålet om godt/ondt og heller se Balders skjebne som et utslag av den sterke voldeligheten som dominerer i det førkristne Europa.

Ut fra den norrøne verdens idealer og krigerideologi innledes jordas utslettelse ved hjelp av en hevnaksjon. Tilværelsens grunnstruktur vakler under den store kampen. Ut fra et norrønt verdensbilde er tilværelsens grunnstruktur i utgangspunktet porøst; det kan virke som om det norrøne universet inneholder en iboende ødeleggelse. Gudene rår ikke over skjebnen, de er en del av den, som Else Mundal påpeker (Mundal, 2001, s. 202). Det at gudene må spise Idunns gullepler for å holde seg unge, er tegn på at gudene ikke er udødelige, de er, som mennesker, også et offer for forfall og tilværelsens mørke krefter. Offeret, selve det pseudo-rituelle drapet på tinget der alle står i en ring rundt Balder og kaster ting på ham, kan ligne en beskrivelse av et forfeilet offer-ritual. At drapet skjer på tinget, er ekstra katastrofalt i og med at tinget er hellig.

Ut fra *Den yngre Edda* er det en parallell mellom Lokes svik og Judas sitt svik. Ingen av svikerne har egentlig et sterkt motiv. Judas sitt svik kan tolkes som skuffelse over Jesus og den retningen bevegelsen tok. Det er også et materialistisk motiv: I Johannesevangeliet står det at Judas passet på pengekassen og stjal av den (*Evangeliet etter Johannes*, 2011, s. 12,4–7). Det virker sannsynlig at Judas har vært kritisk til utviklingen innenfor Jesus-bevegelsen. Jesus sine tre lidelsesvarsler, utsagn om at han kommer til å bli tatt av dage, representerer bevegelsens originalitet i og med at målene verken motiveres

gjennom suksess eller verdslig makt. Jesu fokus på egen lidelse og avvisning av materiell makt fikk ikke bare Judas til å reagere, men også apostelen Peter, selve lederen etter Jesu død. (Se *Evangeliet etter Matteus*, 2011, 16,21–23.)

Loke og Judas

Hvis man ser Judas og sviket hans opp mot Loke og hans forsøk på å få Balder drept, er Loke fremstilt mer som en luring («trickster»), en person som fornærmer og unnlater å adlyde anerkjente regler og normer for oppførsel. Judas, derimot, er drevet av griskhet og skuffelse. I likhet med de andre disiplene har han ingen biografi. Loke, derimot, er gift og avler Fenrisulven, Midgardsormen og Hel, alle med svært negative trekk. Dette at alle barna hans er destruktive skikkelser, gir, med tanke på ættens betydning i norrøn tenkning, et hint om Lokes egen splittede personlighet. Også hans veksling mellom å være mann eller kvinne må tolkes som brudd på det norrøne samfunnets normer.

Selv om Loke skaper kaos, vil det være, innenfor en norrøn kontekst, upresist å karakterisere ham som ond i tradisjonell forstand. I Snorres versjon er det lureriet til Loke som starter ragnarok. Slik sett er han destruktiv og truer det norrøne kosmos. Jeg tviler imidlertid på at Snorre i tilfellet Loke har til fulle grepet den kolossalt amoralske brutaliteten i den norrøne etikken og i stedet beskriver ham på bakgrunn av en sviker som Judas.

Saxo Grammaticus

Et mer bevisst forsøk på å tolke Balder-myten innenfor en bibelsk kontekst finner man hos den nyss nevnte danske historikeren, Saxo Grammaticus. Saxo gjør imidlertid ikke noe forsøk på å kristne Balder, men selve stilen er moraliserende, og de psykologiske forklaringene og forfatterkommentarene farget av kristen middelaldertenkning. I hans store verk om Danmarks

historie, *Gesta Danorum*, er Balder en halvgud som forelsker seg i Nanna, kvinnen til kongssønnen Hod, eller Høder som Saxo kaller ham. Høder er her ingen guddom. Han er heller ikke blind, men en fryktinngytende kriger med mange talenter (Saxo, 2005, Tredje Bog, s. 191). Balder er heller ingen passiv, lys og god guddom, men en krigersk, vellystig og hevngjerrig halvgud med ondt i sinne. Snorres vakre og passive Balder blir i Saxos versjon endret til en skruppelløs kriger som kjemper om den danske kongetronen. I tillegg er han en kvinnejeger som forsøker å forføre Nanna, Høders kvinne.

Saxos tolkning av Balder-myten må mer eller mindre ses som fri tolkning. Balder og Høder er så sterkt omskapt at man kan spørre seg om han egentlig skriver om disse to gudene? I så fall er hans beskrivelse en *euhemerisk*⁵ tolkning der gudene representerer virkelige personer som senere har blitt opphøyd til guder.

Når Høder er i Sverige, overtar Balder den danske tronen. Det fører til at Høder mister lysten til å leve og streifer frustrert rundt i øde områder (Saxo, 2005, Tredje Bog, s. 201). Hos Saxo er Høder blitt en kongesønn med fantastiske krigeregenskaper, mens Balder er en halvgud. Det oppstår et trekantdrama som utløser en kamp mellom halvguder og mennesker. Senere overvinnes Balder Høder to ganger, siste gangen møtes de tilfeldig en natt. Balder blir såret, og tre dager senere dør han av skadene – som igjen danner en parallell til Jesu død og oppstandelse på den tredje dagen. Odin hevner drapet på Balder gjennom en av Odins sønner som Saxo kaller Bo (Bue). Bo blir selv såret i kampen og dør (Saxo, 2005, Tredje Bog, s. 213). Odin føler seg da kalt til å hevne sønnen sin. Han forsøker flere ganger å lure til seg sex med kongsdatteren Rind. Til slutt kler han seg om til kvinne og lykkes. Rind føder Bo, som til slutt hevner Balder ved å drepe Høder, men som senere selv dør av skadene (Saxo, 1907, 65–81).

Saxos fortelling om Balder virker påvirket av Kong Davids erotiske forhold til Batseba (*Andre Samuelsbok*, 11, s. 1–27). I likhet med kong David svulmer Balders kjærlighet ved synet av en badende Nanna (Saxo, 2005, Tredje

---

5 Den greske filosofen Euhemeros (d. 260 f.Kr.) sin tolkning av religion har gitt opphavet til begrepet euhemerisme, der gudene opprinnelig var mennesker som etter døden ble gjenstand for gudsdyrkelse. Euhemerisme er altså en forklaring på religionens tilblivelse som går ut på at gudene opprinnelig hadde vært høyættede mennesker. Etter sin død var de blitt opphøyet til guder.

Bog, s. 191). Slik kong David kvittet seg med Batsabas ektemann Urias ved å forflytte ham til de mest utsatte flankene i krigen, ser også Balder etter måter å kvitte seg med Høder på. I de kristen-inspirerte fortellingene om Balder blir vold sett mer i lys av moral. Saxo legger svært stor vekt på vold som fenomen i sin frie tolkning av Balder-myten, samtidig som historien fremstilles gjennom et moralsk motiv. Dette skyldes også at som kristen krøniker oppfatter han seg som fullstendig fri til å fremstille den norrøne verden som ekstremt voldelig – nettopp fordi beskrivelsene motiveres gjennom en kristen moral.

Den kristne Balder?

Spørsmålet omkring den kristne påvirkning av Balder-myten er svært omdiskutert. Språkforskeren og folkloristen Sophus Bugge (1833–1907) tilhørte en forskertradisjon som hevdet at Balder-myten er blitt sterkt formet av kristendommen.

Balders-myten i *Voluspå* og *Den yngre Edda* har tildels sit middelbare grundlag i kristne og halvkristne mænds forestillinger og fortællinger om Kristus. (Bugge, 1881–1889, s. 32)

I dag er det få som følger Bugge – med noen unntak. Et unntak finner man i Annette Lassens bok kalt *Odin på kristent pergament. En teksthistorisk studie*, hvor hun undersøker Odin fra en høymiddelalder-kontekst. I en slik kontekst forstår man «den betydning Odin tillægges i kristen tid» (Lassen, 2011, s. 77–80). Det kristne innslaget ser man også, ifølge Bugge, i betoning av Balders hvithet (Bugge, 1881–1889, s. 32–33), en betegnelse som man ofte finner på Jesus, hvor, under religionsskiftet, Jesus fikk navnet Kvitest. Selv om Bugge mener at fortellingene om Jesus ikke forklarer tilblivelsen av Balder-myten (Bugge, 1881–1889, s. 67), går han langt i sin parallellføring av Balders død med Jesu død, kanskje vel langt med tanke på at deres død får så ulike konsekvenser.

Myten om Balder, slik den presenteres i *Den yngre Edda*, er altså skrevet av en kristen poet, som med all sannsynlighet ser Balder i lys av Kristus. Men

selv om Balder blir karakterisert som god, klok, rettferdig, mild og lys og, som hovedgudens sønn, uskyldig ofret, finner man ingen kristen etikk knyttet til guden – ingen annen etikk heller. Balder tilgir ikke, han formidler ikke noe budskap, verken etisk eller religiøst, han går ikke rundt og helbreder, han tar seg ikke av de svake og vergeløse. Det er faktisk ikke noe ved det Balder gjør som kan kalles typiske kristne dyder. Balder er i det hele tatt en svært nøytral gud. Dette at Balder ikke knyttes til noen klar kristen etikk, mener jeg er tegn på mytens autentisitet. Snorre har, til tross for sin kristne tro og sin kristne kultur, i mindre grad falt for fristelsen til å kristne Balder. Nettopp det gjør hans fortelling autentisk og troverdig.

Den mest vesentlige ytre likheten mellom Balder og Jesus er at begge blir ofret. Den døde Balder blir karakterisert som *tíuvurr*, et ord knyttet til offer.⁶ Dette offeret er imidlertid ikke knyttet til at Balder tar menneskenes ugjerninger på seg. Balder dør ikke for menneskets synder, men hans død åpner opp for undergang og kaos. Fordi Balders død skaper uorden og oppløsning, er det derfor så viktig for gudene å hevne Balder. I stedet for tilgivelse er Balders død starten på en hevnaksjon som munner ut i en krig mellom æsene og jotnene, hvor til slutt verden går under. Selv om kristendommen opererer med en apokalyptikk hvor ondskaper brer om seg (men til slutt overvinneres av de gode kreftene og Jesus kommer tilbake og etablerer et gudsrike), betyr

---

6 Se Alv Kragerud. 1974, «Balders død» i Mauritz Sundt Mortensen (Red.). *32 artikler om norsk forskning i går, i dag, i morgen*, Oslo: Norges almenvitenskapelige forskningsråd, s. 122. Gro Steinsland gir i «Hedendom mot kristendom i norrøne myter» eksempler på at førkristen hedensk tradisjon var aktiv og nyskapende i møte med kristendommen, s. 81–92. Se Ruud og Hjelde (Red.) (1998). *Enhet i mangfold. 100 år med religionshistorie i Norge*, Tano Aschehoug. Ifølge Steinsland munner «Hauksbok» ut i en storslagen visjon av en herskeskikkelse som i den nye tidsalder skal komme ovenfra:

Da kommer mektig
til makt og velde
den sterke fra oven
som styrer alt

(Steinsland. «Hedendom mot kristendom i norrøne myter», s. 89).

Denne strofen er vanligvis tolket som fremblikk mot Kristi gjenkomst og dermed en proklamering av den hedenske verdens endelige undergang og kristendommens seier med gudsríkets opprettelse. Men det kan være en hedensk tolkning av et kristent motiv (Steinsland. «Hedendom mot kristendom i norrøne myter» s. 89–90).

ikke Jesu offer at verden vil gå under i uorden og kaos. I stedet innvarsler dette en ny tid knyttet til en barmhjertig epoke, hvor en ny ånd, Den hellige ånd (parakleten), forsvareren av uskyldige ofre, vil prege verden gjennom å gi de marginaliserte ofrene en stemme. Ofringen av Jesus, drapet på Guds sønn, innvarsler med andre ord en ny æra hvor nåden tar over for loven. I likhet med kongeofringens imitasjonsideal skal menneskene imitere den guden som henger på et kors og ber Gud tilgi dem som drepte ham.

I motsetning til Odin, som henger seg opp på Yggdrasil i ni netter for gjennom lidelse å tilegne seg kunnskap og visdom, lider Jesus på korset en stedfortredende død for menneskenes skyld. Selv om Odins selvhenging er blitt tolket som både innvielse og offer, og, hos noen forskere tolket som en seier over døden (Schødt, 1995, s. 8), lider ikke Odin på vegne av noen. Hans henging kan heller tolkes som en parallell til vikingenes menneskeofrings-ritual (Sauvé, 1970, s. 180). Jesu lidelse er med andre ord en lidelse som skjer med den hensikt å ta bort lidelse. Offeret skjer for å gjøre slutt på offer. For Odin er kunnskapstilegnelse vunnet gjennom lidelse, og uttrykker en forestilling om at ingenting kommer gratis, alt verdifullt blir til gjennom lidelse. Dette er imidlertid ikke helt forskjellig fra en kristen forståelse av Jesu offerdød. Visdom vunnet gjennom lidelse er ikke bare en forestilling man finner hos de kristne asketene, men er også en forestilling som mange moderne kristne ser livets prøvelser igjennom. På den andre siden er Jesu offerdød vanligvis ikke knyttet til forestillingen om at visdom vinnes gjennom lidelse.

Balders død fører ikke til at Balder selv kommer tilbake for å hevne seg. Det som skjer, er at de andre gudene hevner Balder. Man kan kanskje kalle dette for en stedfortredende hevn. Den store forskjellen mellom Balder-myten og myten om Jesus er at Jesu offer oppmuntrer til pasifisme. Fortellingen om Jesus er en fortelling hvor tilhengerne skal imitere Jesu ikke-voldelige attitude.

Det gjelder å snu det andre kinnet til, ikke hevne drapet. Det å snu det andre kinnet til kan ha en større betydning enn bare det å minske volden; den skaper samtidig en innsikt i voldens grunnlag. Når man ikke lenger trenger å være redd for å avsløre samfunnets vold, oppmuntrer det til en storstilt prosess av å avdekke uskyldige ofre. Denne prosessen er til og med i dag langt fra ferdig, og, som vi stadig ser, er dette blitt internalisert i kulturen, om enn til tider på en nokså selvrettferdig og politisk korrekt måte.

Balder-myten og volden

Gjennom en sammenligning av Balders død med Jesu død finner man flere utviklingstrekk som er helt sentrale til å forstå kontrasten mellom en voldelig, offerbetont kultur og en pasifistisk kultur, mellom en arkaisk hevnkultur og en moderne og human kultur som man for eksempel opplever i Norge i dag. Gjennom å avsløre offerets uskyld har man gjennom århundrene, i stadig sterkere grad, tatt parti med offeret. Offeret er selve det moderne hermeneutiske prinsippet. I dag vurderer man kulturer og nasjoner i forhold til hvordan man tar seg av de utstøtte. Med den norrøne religionen som relieff til dagens samfunn ser vi også at ære, makt og hevn ikke spiller samme rolle lenger. Det er likevel i det norske samfunn vesentlig, slik vikingene la vekt på, at man er modig og likevektig. Det at man skal passe seg for å si for mye, som er en av Odins visdomsidealer i *Håvamål*, er fremdeles en del av norsk mentalitet.

De kristne idealene basert på ydmykhet, likhet og tilgivelse markerer likevel et radikalt brudd med den norrøne etikken. Det å skulle elske alle mennesker og be om tilgivelse ville bli sett på som en stor svakhet innenfor vikingenes æreskodeks. Når man derfor ivrer etter å la den norrøne religionen få større innflytelse i det norske samfunnet igjen, bør det jo ikke skje gjennom å gjenoppvekke de norrønnes voldsidealene. Det ville faktisk i enkelte tilfelle bety å fremme et voldsideal å la IS. Einherjenes krigsideal, hvor man etter å ha dødd i krig fortsetter krigen i Valhall, kun avbrutt av valkyrjene som serverer heltekriegerne kjøtt og mjød, er jo en storstilt dyrking av vold.

Fiendekjærlighet, den mest ekstreme formen for kristen nestekjærlighet, er det som viser den store forskjellen mellom den norrøne og den kristne religionen. Den moderne vestlige kulturen holdes i stor grad oppe av de kristne idealene for mellommenneskelig omgang. Dette radikale bruddet med en voldelig ontologi er det vanskeligere å få øye på når man i så liten grad ser den kristne etikken sammen med den norrøne religionens etikk. Den norrøne religionen, på sin side, gir oss et komplekst innsyn i tradisjonell offerkultur, unik i det å forstå vårt kulturelle grunnlag.

På grunn av at menneskeoffer sannsynligvis har vært universelt – og en effektiv løsning på konflikt i et samfunn – kretser mytene rundt dette temaet. Drapet er imidlertid ikke alltid enkelt å spore i den omskrevne myten. Forskeren er henvist til en mistenksomhetens hermeneutikk. Det er ikke uvanlig at det kollektive offeret enten er skjult eller redigert henimot det

nesten ugjenkjenkelige. Det dreier seg altså først og fremst om å skjule volden, ugjerningen som er begått. I *Voluspå* vers 34 er Balder slått til blods, mens i Snorres kristnede versjon skjer drapet mer symbolsk-rituelt. Volden er med andre ord blitt mer temperert.

I myten blir altså det opprinnelige drapet sensurert og skrevet om slik at det tilpasses et samfunns normer. Menneskene holder ikke ut med sine drap og må derfor finne måter å skjule og sakralisere ofrene sine på. Dette er med på å forklare hvorfor man har oppdaget så ekstremt mange funn av kranier med merker etter øksehogg og piler fra forhistoriske samfunn (Grande, 2015, s. 37).

Det blir derfor forskerens jobb å avdekke mytens historiske lag og lete seg tilbake til røttene, for slik å danne seg hypoteser som gjør oss bedre i stand til å forstå vår kulturelle fortid og grunnlag. Den største utfordringen er imidlertid av hermeneutisk art: at disse historiske innsiktene skal kunne redigere vår innsikt omkring fortida og, samtidig, kaste lys over det kulturelle grunnlaget i dagens samfunn. Disse mytene, enten når de uttrykker ren norrøn religion eller er iblandet kristne motiver, indikerer at det samfunnet som vi lever i i dag, er et eksepsjonelt fredelig samfunn.

Referanser

- Bibelen. (2011). *Det Norske Bibelselskap*.
- Bugge, S. (1881–1889). *Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse: Række 1*. Cammermeyer. <http://www.nb.no/nbsok/nb/c6d86709ff66fdd618f1b2d38a29176a?index=8#19>
- Derrida, J. (1981). *Dissemination*. University of Chicago Press.
- Edda. (2008). Vidarforlaget.
- Edda. (2017). Det Norske Samlaget.
- Eliade, M. (1981). *A history of religious ideas Vol. 1*. University of Chicago Press.
- Frazer, J. G. (2016). *Balder the beautiful, Volume I: The fire-festivals of Europe and the doctrine of the external soul* (Vol. 1). CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Gebauer, G. & Wulf, C. (1995). *Mimesis: Culture – art – society*. University of California Press.
- Girard, R. (1986). *The scapegoat*. The Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1987). *Things hidden since the foundation of the world*. Athlone Press.
- Grammaticus, S. (1907). *Danmarks krønike: Første del*. Christensens Forlag.
- Grammaticus, S. (2005). *Gesta Danorum: Danmarkshistorien Bind 1*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gads Forlag.
- Grande, P. B. (2015). *Utviklingsoptimisme: Antropologiske, filosofiske og teologiske perspektiver omkring historisk utvikling*. Vidarforlaget.
- Kragerud, A. (1974). Balders død. I M. S. Mortensen (Red.), *I forskningens lys: 32 artikler om norsk forskning i går, i dag, i morgen* (s. 32). Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.
- Lassen, A. (2011). *Odin på kristent pergament: En teksthistorisk studie*. Museum Tusulanum.
- Lindow, J. (2001). *Handbook of Norse mythology*. ABC-CLIO.
- Mortensen, M. S. (Red.). (1974). *I forskningens lys: 32 artikler om norsk forskning i går, i dag, i morgen*. Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.
- Mundal, E. (2001). Skaping og undergang i Völuspá. I R. Simek & Á. Egilsdóttir (Red.), *Sagnaheimur: Studies in honour of Hermann Pálsson on his 80th birthday, 26th May 2001* (Studia mediaevalia septentrionalia 6, s. 195–207). Fassbaender.
- Ruud, I. M. & Hjelde, S. (Red.). (1998). *Enhet i mangfold: 100 år med religionshistorie i Norge*. Tano Aschehoug.
- Sauvé, J. L. (1970). The divine victim: Aspects of human sacrifice in Viking Scandinavia and Vedic India. I J. Puhvel (Red.), *Myth and law among the Indo-Europeans: Studies in Indo-European comparative mythology* (s. 173–191). University of California Press. <https://doi.org/10.2307/jj.5699282.17>
- Schjødt, J. P. (1995). Odin på treet – initiation eller ofring. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 27, 5–20.
- Schjødt, J. P. (2000). Balder og Hød – om guder, helte og initiationsritualer. I M. Dallapiazza et al. (Red.), *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber* (s. 421–433). Edizione Parnaso.
- Schjødt, J. P. (2003). *Initiation, liminalitet og tilegnelse af numinøus viden: En undersøgelse af struktur og symbolik i førkristen nordisk religion* [Doktorgradsavhandling]. Det Teologiske Fakultet, Aarhus.

- Steinsland, G. (1998). Hedendom mot kristendom i norrøne myter: Noen eksempler på at førkristen hedensk tradisjon var aktiv og nyskapende i møte med kristendommen. I I. M. Ruud & S. Hjelde (Red.), *Enhet i mangfold: 100 år med religionshistorie i Norge* (s. 81–92). Tano Aschehoug.
- Steinsland, G. (2005). *Norrøn religion: Myter, riter, samfunn*. Pax Forlag.
- Sturlason, S. (2008). *Edda*. Vidarforlaget.
- Wann, Aa. (1999, juni). *Gjennom symbolene: Et jungiansk blikk på skapelse og det feminine i Völuspá* [Hovedoppgave i norrøn mytologi]. Institutt for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.

